

**ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНІХ ДЕТЕРМІНАНТ РОЗВИТКУ
СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ДИТИНИ**

Ольга Горбачова
Кривий Ріг

У даній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення внутрішніх детермінант розвитку смислової сфери старшого дошкільника. З урахуванням особливостей життєдіяльності дошкільника, а також спрямованості вікового періоду на підготовку до школи, акцент у дослідженні було зроблено на виокремленому комплексі ціннісних орієнтацій (здоров'я, активне і продуктивне життя, пізнання, освіченість, твердість волі, вихованість), який детермінує функціонування основних динамічних смислових систем особистості дитини (пізнання, учіння, гра, спілкування). Експериментально встановлено, що пов'язаними із зазначеними динамічними смисловими системами і ціннісними орієнтаціями старшого дошкільника є такі індивідуально-психологічні особливості, як сформованість уявлень про моральні норми, середня за рівнем самооцінка, низькі показники тривожності в стосунках з дітьми, по характеру фрустраційних реакцій – проблемно-вирішувальна імпульсивного напрямку. Отримані дані значно поповнюють інформаційне поле проблеми розвитку смислової сфери і можуть стати основою для складання програм супроводу аксіогенезу особистості дитини.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, динамічна смислова система, моральні норми, адаптаційні можливості, самооцінка, тривожність.

Ураховуючи спрямованість дошкільного періоду дитинства на підготовку до школи, життєдіяльність дитини організовується таким чином, щоб забезпечити формування і розвиток усіх необхідних для успішного подолання вікової кризи і переходу у наступний віковий період особистісних новоутворень. Дані наших досліджень говорять про визначальне значення для окресленого сформованості смислової сфери дитини. Проведені нами експериментальні дослідження показали, що смислова сфера старшого дошкільника має складну структуру, що представлена комплексом динамічних смислових систем (ДСС), найвищою одиницею яких є цінності. До структури смислової сфери старшого дошкільника включено, за даними наших розвідок, такі ДСС: пізнання, учіння, гра, спілкування. Ціннісну орієнтацію, у свою чергу, ми розглядаємо як провідну модель діяльності, що проявляється в усвідомленому, вибірково ставленні дитини до об'єктивної дійсності, детермінуючи її активність у всіх сферах життєдіяльності. Відповідно до зазначеного за сформованість смислової сфери старшого дошкільника ми приймаємо функціонування певного комплексу ціннісних орієнтацій у її структурі, до якого, за результатами нашого пілотажного дослідження було внесено наступні: здоров'я, активне і продуктивне життя, пізнання, освіченість, твердість волі, вихованість.

Проблема становлення смислової сфери особистості є однією з центральних у психології. Дослідженням сутності понять «цінність» і «ціннісна орієнтація», психологічних механізмів їх становлення займалися О. Асмолов, Л. Божович, Б. Братусь, Г. Будінайте, І. Васильєв, Л. Виготський, М. Добринін, Т. Корнилова, А. Ленгле, О. Леонтєв, В. М'ясищев, Є. Подольська, В. Поплужний, О. Тихомиров, В. Франкл, В. Чудновський. Сучасні дослідження окресленої проблеми в психологічній науці пов'язані з іменами І. Галяна, С. Ладивір, Д. Леонтєва, А. Серого, М. Яницького.

Сучасні дослідження смислової сфери у вітчизняній психології пов'язані з ім'ям Д. Леонтєва. Так, узагальнюючи наукові погляди багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, Д. О. Леонтєв (2003) виокремив шість смислових структур, які можна віднести до елементів смислової сфери, а саме: особистісний смисл, смислову установку, мотив, смислову диспозицію, смисловий конструкт, особистісні цінності. Останні він відносить до найвищого рівня організації смислової сфери, визначаючи їх як «незмінне та стійке джерело смислоутворення» [3].

Дослідження ціннісних орієнтацій останніх років обмежувалися виокремленням серед них окремих груп, наприклад, духовних, і зовнішніх умов їх формування.

Враховуючи соціальну природу цінностей, більшість наукових пошуків і досліджень спрямовано на фіксацію і аналіз зовнішніх детермінант їх становлення. Зазначене детермінує мету дослідження, а саме виокремлення та експериментальне вивчення внутрішніх детермінант становлення виокремленого комплексу ціннісних орієнтацій та ДСС дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичний аналіз психології дошкільника дозволив нам виокремити наступні внутрішні детермінанти розвитку його смислової сфери: сформованість уявлень про моральні норми; самооцінка; тривожність; адаптаційні можливості дитини.

Пропонуємо обґрунтування кожної з них.

Сформованість уявлень про моральні норми. Інформуючи дитину, як треба поводитися та що треба робити відповідно до ситуації, вимагаючи від неї дотримання певних правил і норм, можна спостерігати взагалі зворотню реакцію. Тому необхідно дотримуватись таких вимог:

– уся діяльність дитини має відбуватися за її бажання та з опорою на її інтереси. Значимість вільного виховання підкреслював ще Ж.-Ж. Руссо (1912) [8];

– формування в дитини уявлень про моральні норми.

Самооцінка. На провідну роль самооцінки у формуванні моральних інстанцій звертала увагу Л. Почеревіна (1984), яка виокремила її як дієвий засіб формування орієнтації дитини на правильний моральний вибір (цінність) за таких умов: у разі порушення норм і правил поведінки дитина повинна оцінювати себе в цілому, а не лише окремий вчинок, дію; при сформованості уявлень про ідеальні еталони та їхню протилежність, а отже, і зіставлення себе з останнім у разі негативного оцінювання себе [5].

Однак характер зв'язку ціннісних орієнтацій дошкільника з самооцінкою залишається недослідженим.

Тривожність. Розглядаючи тривогу з двох можливих полюсів, негативного й позитивного, слід зауважити великий вплив цієї якості на поведінку та взагалі життєдіяльність дитини. Так, у разі гіпертрофованої форми тривожності ми маємо справу з негативним її полюсом, який проявляється в агресивній поведінці й конфліктності дитини, замкненості в собі та порушенні правил і норм поведінки, що, у свою чергу, заважає реалізації механізмів соціалізації та інтеріоризації, які є визначальними в засвоєнні соціальних цінностей, переходу їх в особистісні, а далі й у ціннісні орієнтації.

Адаптаційні можливості дитини. Включення дитини в новий вид діяльності, у новий колектив і середовище (мається на увазі вступ до школи) передбачає сформованість у неї високих адаптаційних можливостей та здатності адекватно долати фрустраційні ситуації, які при цьому виникають. Кожна з виокремлених динамічних смислових систем визначає адаптаційні можливості дитини в певній сфері.

Усі названі вище чинники тісно взаємопов'язані, а тому виокремлення домінантних, на наш погляд, буде зайвим. Отже, для аналізу особливостей становлення ціннісних орієнтацій старшого дошкільника необхідним вважаємо дослідження всіх зазначених особливостей і передумови функціонування особистості дитини.

Дослідження проводилось на контингенті дітей старшого дошкільного віку (середній вік – 6 років), які постійно відвідують дошкільний навчальний заклад. Усього в нашому дослідженні взяли участь 99 дітей віком шість років, які постійно відвідують дошкільний навчальний заклад, серед яких 47 – хлопчики, 52 – дівчинки. Згідно з рекомендаціями до кореляційного аналізу, зазначена кількість вибірки є оптимальною і достатньою за її репрезентативності.

Дослідження було спрямоване на виявлення особистісних аспектів ціннісних орієнтацій дошкільників і проводилося за використання таких методик : «Сюжетні картинки» (за Р. Калініною), «Вибір у дії», «Який Я?» (за Р. Немовим), «Веселий-сумний» (за О. Іллеш, О. Венгером), тест тривожності (за Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен), тест С. Розенцвейга (дитяча форма).

Ураховуючи соціальну природу цінностей і їхню регулятивну силу, можна стверджувати, що сформованість смислової сфери дитини, яка, на нашу думку, передбачає сформованість комплексу ціннісних орієнтацій (моделей діяльності), забезпечує її відповідну моральну поведінку.

Як видно з результатів кореляційного аналізу (табл. 1), між ціннісними орієнтаціями й усвідомленням моральних норм дитиною зафіксована велика кількість статистично достовірних зв'язків. Це підтверджує зв'язок між ціннісними орієнтаціями дитини і сформованістю уявлень про моральні норми. Тому цінності можна розглядати як реалізацію моральної норми, прийнятої суспільством, що неодноразово підкреслювалося науковцями (Запорожець, 1985, 1986; Кошелєва, 1985; Неверович, 1985, 1986).

Таблиця 1

Результати дослідження зв'язку між ціннісними орієнтаціями та індивідуально-психологічними особливостями особистості старшого дошкільника: сформованість усвідомлення моральних норм (методика Р. Калініної «Сюжетні картинки»), самооцінка (методика Р. Немова «Який Я?»)

Ціннісні орієнтації / індивідуально-психологічні особливості особистості	Розуміння моральних норм	Самооцінка
Здоров'я	0,2878	-0,3103
	p = 0,004	p = 0,002
Активне і продуктивне життя	-0,1447	0,3524
	p = 0,153	p = 0,000
Пізнання	0,4629	-0,3264
	p = 0,000	p = 0,001
Освіченість	0,4655	-0,3124
	p = 0,000	p = 0,002
Твердість волі	0,2273	-0,5752
	p = 0,024	p = 0,000
Вихованість	0,2165	-0,3008
	p = 0,031	p = 0,002
Сформованість смислової сфери	0,4238	-0,4048
	p = 0,000	p = 0,000

Значний вплив самооцінки на регуляцію навчальної діяльності відмічено в дослідженнях А. Захарової, М. Боцманової (1982), на побудову поведінки – у дослідженнях В. Століна (1983), І. Чеснокової (1977). Самооцінка дитини старшого дошкільного віку, як свідчать наші дослідження, здебільшого завищена, що можна пояснити недостатнім усвідомленням причин своїх успіхів, і тому її можна розглядати як вікову особливість «Я-концепції» дитини. Так, лише 15 % дітей від загальної кількості вибірки (n = 99) мають середній рівень самооцінки, а інші 85 % – високий або дуже високий рівень. Ми припускаємо, що ця вікова особливість самооцінки забезпечує рішучість та активність старшого дошкільника, його орієнтацію на успіх при недиференційованій оцінці складності завдання, за яке він береться [1; 10; 11].

Результати аналізу розподілу досліджуваних згідно з вибором певних цінностей за рівнем самооцінки, наведені в таблиці 1, свідчать про важливість адекватної самооцінки, яка забезпечує. перш за все, ціннісне ставлення до себе і до інших, на чому наголошувала О. Петанова, розглядаючи ціннісні орієнтації дитини як чинник становлення адекватної самооцінки. З приводу цього О. Кононко (1991) зазначала, що порушення адекватного розвитку моральної свідомості впливає на адекватне становлення самооцінки й самоповаги, і навпаки [2]. Так, завищена самооцінка призводить до неадекватної моральної оцінки себе, або ж несформованість уявлень про моральні норми (які реалізуються в цінностях) призводить до неадекватної самооцінки. Зазначені особливості також підкреслювались у дослідженнях

А. Кошелевої, яка відмітила переоцінку себе і своїх можливостей порівняно з оцінкою цих же якостей однолітка як одну з тенденцій взаємостосунків, що блокують розв'язання «соціально-моральних, смислових задач» дошкільником; Г. Моревої, С. Якобсон, які, розмежовуючи поняття «самооцінка» й «оцінка себе», розглядають перше як регулятор моральної поведінки дитини. Дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій дитини з її самооцінкою, проведені К. Островською (2003) на вибірці дітей молодшого шкільного віку, також доводять від'ємні кореляційні зв'язки між зазначеними феноменами [4]. О. Солодухова (2011) розглядає самооцінку як один з чинників формування життєвих цілей і прагнень та як умову швидкої адаптації до шкільного життя. Таким чином, науковець також підкреслює зв'язок у тріаді «самооцінка – цінності – готовність до школи» [9].

Ураховуючи усе вищезазначене, необхідною видається робота, спрямована на корекцію самооцінки до середнього рівня, що має забезпечити свідому оцінку себе й інших з позицій моралі – ціннісних орієнтацій.

Узагальнюючи вищезазначене (табл. 1), можна зробити висновки про достовірні зв'язки між ціннісними орієнтаціями зі сформованістю уявлень про моральні норми і самооцінкою. Також можна припустити, що процес становлення ціннісних орієнтацій буде ефективним за умови сформованості самооцінки, близької до адекватної, що за результатами наших досліджень виявляється у середньому рівні її сформованості, включеності дитини до спільної діяльності, яка ґрунтуються на особистісно-смислових стосунках між дітьми.

Щодо результатів аналізу зв'язку між ДСС і тривожністю старших дошкільників зазначимо таке.

Емоції фіксують особливу значимість для дитини явищ і ситуацій (Я. З. Неверович (1985), Д. О. Леонтьєв (2003)), а тому й стійкі емоційні стани сигналізують про неї. Так, високі показники індексу тривожності в системі «дитина – дитина» можуть бути полярно інтерпретовані, а саме: негативна реакція дитини на зображення ситуації, яка моделює взаємодію дітей, може свідчити про ситуативну складність побудови їх для цієї дитини при наявності потреби в них або ж демонструвати відсутність потреби дитини в тісній взаємодії з іншими дітьми, прагнення до усамітнення, однак у цьому випадку така поведінка дитини може бути оцінена позитивно, якщо одиночна активність дитини продуктивна й конструктивна [3].

Аналіз результатів дослідження тривожності дітей старшого дошкільного віку показав, що більшість (71,7 %) мають високі показники тривожності в системі стосунків «дитина – дитина». Так, при середньому показнику загальної тривожності в 55,9 % середній показник тривожності в системі стосунків «дитина – дитина» становить 39,7 %. Таким чином, можна припустити, що для дитини старшого дошкільного віку взаємини з іншою дитиною є важливими.

Як видно з таблиці 2, ДСС-«учіння» корелює з тривожністю дітей у стосунках з ровесниками, що ми пояснюємо значимістю для старшого дошкільника спільної діяльності з однолітками, яка передбачає не лише єдність інтересів, а й відповідальність. Ураховуючи, що більшість вибірки має завищену самооцінку (див. табл. 1), можна припустити спрямованість більшості до лідерства і до домінантності, які заважають адекватній взаємодії та усвідомленню «смислу спільної діяльності» (О. Запорожець).

Таблиця 2

Результати дослідження зв'язку між діяльнісними ДСС (методика Н. Непомнячої «Картинки предметні») і тривожністю (тест Р. Темм, М. Доркі, В. Амен)

ДСС / тривожність	Тривожність у стосунках з дітьми	Тривожність у стосунках з дорослими	Тривожність у виконанні звичних дій	Загальна тривожність
Значимість пізнання	0,1844	0,0788	0,1609	0,1861
	p = 0,068	p = 0,438	p = 0,112	p = 0,065
Значимість гри	0,3122	0,3157	0,3063	0,4002

	p = 0,002	p = 0,001	p = 0,002	p = 0,000
Значимість спілкування	-0,4252	-0,2048	-0,2962	-0,4017
	p = 0,000	p = 0,042	p = 0,003	p = 0,000
Значимість учіння	-0,2317	0,1045	0,0726	0,1734
	p = 0,021	p = 0,303	p = 0,475	p = 0,086

Отримані дані підтверджують несформованість продуктивного, особистісно-смислового спілкування, яке лежить в основі спільної діяльності дітей.

Дані математичних розрахунків (табл. 3) дають змогу говорити про неоднаковий рівень сформованості ціннісних орієнтацій у дітей з різними показниками тривожності в системах стосунків «дитина – дитина», «дитина – дорослий». Результати кореляційного дослідження свідчать про наявність статистично достовірних зв'язків між ціннісними орієнтаціями «освіченість», «твердість волі» та тривожністю в системі стосунків «дитина – дитина», тоді як між зазначеними ціннісними орієнтаціями та тривожністю в стосунках «дитина – дорослий» зв'язків не виявлено. Остання корелює з ціннісними орієнтаціями «здоров'я», «пізнання», «вихованість».

Отримані дані свідчать про те, що для дітей з орієнтацією на стосунки з іншою дитиною важливими є освіченість і твердість волі; діти, для яких домінують стосунки з дорослими, вимагають від себе й партнера по взаємодії дотримання правил поведінки, які забезпечують повагу та увагу один до одного, а також наявність знань і вміння їх використовувати, що підтримує взаємозацікавленість партнерів. Зв'язок загального показника сформованості смислової сфери дошкільника виявлено лише з тривожністю в системі стосунків «дитина – дитина», що, на нашу думку, за наявності від'ємних кореляційних зв'язків підтверджує дані, наведені в таблиці 2, про необхідність зниження рівня міжособистісної тривожності для адекватного розвитку смислової сфери дитини.

Таблиця 3

Результати дослідження зв'язку між ціннісними орієнтаціями і тривожністю
(тест Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен)

Ціннісні орієнтації / тривожність	Тривожність у стосунках з дітьми	Тривожність у стосунках з дорослими	Тривожність у виконанні звичних дій	Загальна тривожність
Здоров'я	-0,0378	-0,2606	-0,0427	-0,1351
	p = 0,710	p = 0,009	P = 0,674	p = 0,182
Активне і продуктивне життя	0,0375	-0,1966	-0,1659	-0,1383
	p = 0,713	p = 0,051	P = 0,101	p = 0,172
Пізнання	0,1833	0,2329	0,0869	0,2081
	p = 0,069	p = 0,020	P = 0,392	p = 0,039
Освіченість	0,3489	0,1477	0,1482	0,2761
	p = 0,000	p = 0,145	P = 0,143	p = 0,006
Твердість волі	0,2077	-0,0917	0,0236	0,0654
	p = 0,039	p = 0,367	P = 0,817	p = 0,520
Вихованість	0,0751	0,3026	-0,0257	0,1338
	p = 0,460	p = 0,002	P = 0,800	p = 0,187
Сформованість смислової сфери	-0,2200	0,0328	0,0013	0,1069
	p = 0,029	p = 0,747	P = 0,990	p = 0,292

Досліджуючи зв'язок між сформованістю смислової сфери дитини та фрустраційними реакціями, ми виходили зі стереотипного їх формування, а тому припускаємо типовий їхній прояв у виникненні перешкод при переході у наступний віковий період – вступі до школи.

Результати кореляційного аналізу (табл. 4) дають право зробити такі висновки: між ДСС

старшого дошкільника та типом фрустраційної реакції виявлена низка статистично значимих зв'язків; кожній ДСС відповідає певний тип і напрямок фрустраційної реакції, так, для дітей з домінантою ДСС-«учіння» типовою виявилася проблемно-вирішувальна реакція (0,2408 при $p = 0,016$) імпульсивного напрямку (0,3378 при $p = 0,001$).

Результати дослідження зв'язку між діяльними ДСС (методика Н. Непомнящої), характером фрустраційних реакцій і показником адаптивності (тест малюнкової фрустрації С. Розенцвейга)

ДСС / характер фрустраційних реакцій і показник адаптивності	Перешкодно-домінантні реакції	Егозахисні реакції	Проблемно-вирішувальні реакції	Екстраунітні реакції	Інтроунітні реакції	Імпунітивні реакції	Індекс адаптивності
Значимість пізнання	-0,1463	0,0663	0,1118	-0,1055	-0,1652	0,2700	0,2539
	p=0,148	p=0,514	p=0,271	p=0,299	p=0,102	p=0,007	p=0,011
Значимість гри	0,2702	-0,2084	-0,1427	0,2669	-0,3738	-0,0461	-0,6893
	p=0,007	p=0,038	p=0,159	p=0,008	p=0,000	p=0,651	p=0,000
Значимість спілкування	-0,0336	0,0611	0,0433	-0,0567	0,4293	-0,2148	0,3683
	p=0,741	p=0,548	p=0,670	p=0,577	p=0,000	p=0,033	p=0,000
Значимість учіння	-0,2830	0,0684	0,2408	-0,2807	-0,0070	0,3378	0,4000
	p=0,005	p=0,501	p=0,016	p=0,005	p=0,945	p=0,001	p=0,000

Зазначена характеристика фрустраційних реакцій, на наш погляд, забезпечить ефективне й швидке долання дитиною будь-яких перешкод, що можуть виникнути при вступі до школи, а тому ще раз підтверджує необхідність сформованості зазначеної ДСС для формування психологічної готовності до школи.

Ми вважаємо за необхідне зупинитися на ще одному показнику, який виокремив С. Розенцвейг, – індексі адаптивності. Цей показник відображає ступінь адаптації дитини до свого соціального середовища, а тому може розглядатися як прогностичний чинник адаптації до нових умов – до школи.

Значимість діяльної ДСС-«учіння» дала достовірну кореляцію з показником адаптивності (табл. 4).

Таким чином, досліджуючи внутрішні детермінанти становлення смислової сфери старшого дошкільника ми можемо виділити такі з них:

- середня за рівнем самооцінка;
- сформовані уявлення про моральні норми;
- низька тривожність у стосунках з дітьми;
- проблемно-вирішувальна фрустраційні реакція імпунітивного напрямку;
- високі показники адаптивності.

Проведене дослідження особливостей початкового етапу становлення смислової сфери особистості, який припадає на дошкільне дитинство не вичерпує проблеми аксіогенезу, адже цілком очевидно, що, маючи свої психологічні особливості, кожен наступний етап буде детермінований певною системою чинників. Вивчення останніх і є перспективою подальших поперечних досліджень.

Література:

1. Захарова А. В. Особенности рефлексии как психического новообразования в учебной деятельности / А. В. Захарова, М. Э. Боцманова // Формирование учебной деятельности школьников / под ред. В. В. Давыдова, И. Ломпмера, А. К. Марковой. – М. : Педагогика, 1982. – С. 107-114.

2. Кононко Е. Л. Чтобы личность состоялась / Елена Леонтьевна Кононко. – К. : Рад.шк., 1991. – 221 с.
3. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – 2-е, испр. изд. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
4. Островська К. О. Взаємозв'язок образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів : автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / К. О. Островська.– К., 2003. – 14 с.
5. Почеревина Л. П. Психологические условия соблюдения дошкольниками норм в ситуации морального выбора : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Л. П. Почеревина. – М., 1984. – 21 с.
6. Психология человека от рождения до смерти / под общ. ред. А. А. Реана. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 656 с.
7. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Психологические исследования / под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович; НИИ дошк. воспитания АПН СССР. – М. : Педагогика, 1986. – 176 с.
8. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании / Жан-Жак Руссо; пер с франц. М. А. Энгельгардта. – СПб. : Школа и жизнь, 1912. – 489 с.
9. Солодухова О. Г. Становлення самооцінки в молодшому шкільному віці / О. Г. Солодухова // Вісник СевНТУ. Серія «Педагогіка» : зб. наук. пр. – Севастополь, 2011. – Вип. 124 / 2011. – С. 168-171.
10. Столин В. В. Самосознание личности / Владимир Викторович Столин. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.
11. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.
12. Эмоциональное развитие дошкольника : пособие для воспитателей дет. сада / А. В. Запорожец, Я. З. Неверович, А. Д. Кошелева и др. ; под ред. А. Д. Кошелевой. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
13. Якобсон С. Г. Психологические проблемы этического развития детей / Софья Густавовна Якобсон. – М. : Педагогика, 1984. – 144 с.
14. Якобсон С. Г. Адекватная самооценка как условие нравственного воспитания дошкольников / С. Г. Якобсон, Г. И. Морева // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 55-61.

References:

1. Zakharova A. V. Osobennosty refleksyy kak psykhycheskoho novoobrazovanyya v uchebnoy deyatel'nosti / A. V. Zakharova, M. E. Botsmanova // Formyrovanye uchebnoy deyatel'nosti shkolnykov / pod red. V. V. Davydova, Y. Lompnera, A. K. Markovoy. – M. : Pedagogika, 1982. – S. 107-114.
2. Kononko E. L. Chtoby lychnost sostoyalas / Elena Leontevna Kononko. – K. : Rad.shk., 1991. – 221 s.
3. Leontev D. A. Psykholohyya smysla : pryroda, stroenye y dynamyka smyslovoy realnosti / Dmytryy Alekseevych Leonev. – 2-e, yspr. yzd. – M. : Smysl, 2003. – 487 s.
4. Ostrovska K. O. Vzayemozvyazok obrazu «Ya», samootsinky i tsinnisnykh oriyentatsiy molodshykh shkolyariv : avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya nauk. stup. kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedagogichna ta vikova psykholohiya» / K. O. Ostrovska.– K., 2003. – 14 s.
5. Pocherevyna L. P. Psykholohycheskye uslovyya soblyudenyaya doshkolnykamy norm v sytuatsyy moral'nogo vybora : avtoref. dys. na soysk. uch. stepeny kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedagogicheskaya y vozrastnaya psykholohyya» / L. P. Pocherevyna. – M., 1984. – 21 s.
6. Psykholohyya cheloveka ot rozhdennyaya do smerty / pod obshch. red. A. A. Reana. – SPb. : Praym-EVROZNAK, 2002. – 656 s.
7. Razvytye sotsyalnykh emotsyy u detey doshkol'nogo vozrasta. Psykholohycheskye yssledovanyya / pod red. A. V. Zaporozhtsa, Ya. Z. Neverovych; NYU doshk. vospytanyya APN SSSR. – M. : Pedagogika, 1986. – 176 s.

8. Russo Zh.-Zh. Emyl, yly O vospytanyy / Zhan-Zhak Russo; per s frants. M. A. Enhelhardta. – SPb. : Shkola y zhyzn, 1912. – 489 s.
9. Solodukhova O. H. Stanovlennyya samoosynky v molodshomu shkilnomu vitsi / O. H. Solodukhova // Visnyk SevNTU. Seriya «Pedahohika» : zb. nauk. pr. – Sevastopol, 2011. – Vyp. 124 / 2011. – S. 168-171.
10. Stolyn V. V. Samosoznanye lychnosty / Vladymyr Vyktorovych Stolyn. – M. : MHU, 1983. – 284 s.
11. Chesnokova Y. Y. Problema samosoznanyya v psykholohyy / Y. Y. Chesnokova. – M. : Nauka, 1977. – 144 s.
12. Emotsyonalnoe razvytye doshkolnyka : posobyе dlya vospytateley det. sada / A. V. Zaporozhets, Ya. Z. Neverovych, A. D. Kosheleva y dr. ; pod red. A. D. Koshelevoy. – M. : Prosveshchenye, 1985. – 176 s.
13. Yakobson S. H. Psykholohycheskye problemy etycheskoho razvytyya detey / Sofya Hustavovna Yakobson. –M. : Pedahohyka, 1984. – 144 s.
14. Yakobson S. H. Adekvatnaya samoosynka kak uslovyе npravstvennoho vospytanyya doshkolnykov / S. H. Yakobson, H. Y. Moreva // Voprosy psykholohyy. – 1985. – # 3. – S. 55-61.

В этой работе осуществлено теоретическое обоснование и эмпирическое исследование внутренних детерминант развития смысловой сфер старшего дошкольника. С учетом особенностей жизнедеятельности дошкольника, а также направленности возрастного периода на подготовку к школе, акцент в исследовании было сделано на выделенном комплексе ценностных ориентаций (здоровье, активная и продуктивная жизнь, познание, образованность, твердость воли, воспитанность), который детерминирует функционирование основных динамических смысловых систем личности ребенка (познание, учение, игра, общение). Экспериментально установлено, что з указанными динамическими смысловыми системами и ценностными ориентациями связаны такие индивидуально-психологические особенности, как сформированность представлений о моральных нормах, средняя по уровню самооценка, низкие показатели тревожности в отношениях с детьми, по характеру фрустрационных реакций – проблемно-решающая импунитивного направления. Полученные данные значительно пополняют информационное поле проблемы развития смысловой сферы и могут стать основой для составления программ сопровождения аксиогенеза личности ребенка.

Ключевые слова: ценностные ориентации, динамическая смысловая система, моральные нормы, адаптационные возможности, самооценка, тревожность.

In this article, the theoretical rationale and empirical study of internal determinants of semantic sphere older preschooler are made. Consider to the peculiarities of life of a preschooler and directional age period for preparing to school, the focus of research has been done on the extracted complex of value orientations (health, active and productive life, knowledge, education, strength of will, education), which determines the operation of basic dynamic meaning systems of the child's personality (cognition, learning, playing, communicating). Experimentally it was found out that these dynamic systems of meaning and value orientations of older preschoolers are connected with individual psychological characteristics, as the mean level of self-appraisal, low rate of anxiety in relationships with children, according to the nature of frustration reactions - problem-resonance impunityv direction. These findings are significantly enrich the information field of tht problem of semantic area evolution and can be formed as the basis for making up the program support of aksiohenezu of child personality.

Key words: value orientation, dynamic semantic system, moral standards, adaptive capacity, self-appraisal, anxiety